

УДК 712.3 (075.8)

Л. М. Намлієва

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького*

СТОРИНКИ ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ САДІВ І ПАРКІВ УКРАЇНИ У XX СТОЛІТТІ.

Зроблено стислий огляд праць про сади і парки України у першій половині XX ст., проаналізовано літературні відомості про склад і вивчення деревної флори окремих парків, наслідки акліматизації рослин і питання охорони і догляду за парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва.

Ключові слова: історія, наукові дослідження, парки, сади.

Сделан короткий обзор работ о садах и парках Украины в первой половине XX столетия, проанализированы литературные данные о составе и изучении древесной флоры отдельных парков, последствия акклиматизации растений и вопросы охраны и ухода за парками-памятками садово-паркового искусства.

Ключевые слова: история, научные исследования, парки, сады.

The brief review of the researches on the gardens and parks of Ukraine in the first half of the XX century. The science literature on the composition and the study of the woody flora in individual parks, the consequences of acclimatization of plants and the safety and caring for parks, reminders of landscape art analyzed.

Keywordz: history, research, parks, gardens.

Зародження садово-паркового мистецтва у світовому просторі пов'язане з найдавнішими періодами існування людського суспільства. Будівництво парків і садів в Україні також має давню історію [7]. Із 1918 р. ті з парків, які мали найбільшу художню та наукову цінність були оголошені державними заповідниками або передані для зберігання і вивчення у відання наукових, культурних та адміністративних закладів, що полегшило їх вивчення.

Метою цього повідомлення є стислий науковий огляд досліджень різноманітності деревних рослин різного географічного походження в парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва України у першій половині XX століття та надати комплексну оцінку вивчення ботаніками ступеня успішності адаптації інтродукованих деревних рослин у насадженнях парків-пам'яток садово-паркового мистецтва України у першій половині XX ст. [3].

З відновленням зруйнованого війною та інтервенцією господарства, виникає питання і про вивчення паркових фондів України. Вперше це питання було порушено Науковим комітетом Наркомзему УРСР та Інститутом прикладної ботаніки ще в 1925 – 1926 рр. Цими установами разом із Всеукраїнським управлінням лісами було засновано Бюро деревних рослин. За його дорученням В. Андреев, М. Давидов, Б. Сидорченко почали вивчення та опис садів і парків УРСР.

Незабаром короткі повідомлення про найцікавіші парки України почали публікуватися в «Трудах сільськогосподарської ботаніки». У них були подані перші відомості про склад деревних рослин та стан таких дендропарків, як Софіївка в Умані (С. Бонецький), Олександрія у Білій Церкві (К. Манін), Устимівка на Полтавщині (В. Білик) і Бантишево на Донбасі (К. Стоцький). Хоча вміщені у цих статтях дані про сади і парки мали характер попередніх повідомлень чи навіть інфор-

мацій, все ж вони були корисні і потрібні на той час, бо мобілізували увагу і думку громадськості навколо питань охорони і догляду за парками. У 1928 р. з'явився досить ґрунтовний нарис про один з кращих ландшафтних парків УРСР – Веселі Боковеньки, – написаний засновником цього цікавого і цінного парку М. Давидовим. Унаслідок тривалого, по суті стаціонарного, вивчення дендрофлори парку з'явився його ґрунтовний нарис про цей парк (1930).

У цей період В. Андреев і деякі інші названі вище дослідники займалися вивченням деревної флори окремих парків України. Проте їх робота незабаром була перервана і лишилася незавершеною. В. Андреев у 1932 р. виїхав з України і до вивчення українських парків більше не повертався. Він опублікував лише працю про дуби (1928) і статтю про екзоти України в німецькому журналі (1932). Інші автори до вивчення парків УРСР більше теж не повертались. Отже, дендрофлора численних парків УРСР виявилась недостатньо вивченою, тому виникла необхідність почати систематичне вивчення дендрофондів України [6]. Цю роботу було доручено О. Л. Липі, і вона виконувалася з 1935 до 1941 р. за планом Інституту ботаніки АН УРСР. Програма досліджень була схвалена академіком В. М. Сукачовим. Література про екзоти та парки України зведена у праці О. Л. Липи: «Дендрофлора УРСР», ч. I (1939). Після війни надруковані нові праці вченого, які мають загальноукраїнське значення, зокрема, визначник дерев і кущів УРСР та «Озеленение населенных мест» (1952) [1]. Починаючи з 1944 р., наукові роботи по вивченню дендрофлори УРСР були поновлені і провадились до 1948 р. у погодженні з Ботанічним садом АН УРСР, а у 1948–1958 – за тематикою кафедри вищих рослин Київського державного університету. Аналіз публікацій з 1935 по 1959 рр. про арборетуми, сади, парки та міські насадження багатьох областей України показує, що в них зібрано понад 10 тис. гербарних аркушів деревних рослин. Вони зберігаються на кафедрі вищих рослин університету, та частіше – в гербарії Інституту ботаніки АН УРСР. Цей гербарій, по суті, є першим більш-менш повним дендрологічним гербарієм УРСР [4].

За період майже 25-річного вивчення дендрофлори паркових фондів України О. Л. Липа опублікував низку монографій і серію статей, присвячених систематизації і екології деревних рослин, питанням історії і теорії акліматизації, визначним садам і паркам республіки, розробці асортиментів для озеленення населених місць, робітничих селищ і промислових центрів тощо. Звичайно, не всі ці питання вдалося висвітлити з достатньою повнотою. Деякі з них лише намічені до вивчення; інші – розглянуті в плані попередніх досліджень. Найменше були вивчені паркові фонди західних областей УРСР і частіше Сумської, Полтавської областей та Криму.

Перша зведена праця про флору кримських парків була опублікована Г. В. Воїновим ще в 1930 р. Але вона мала характер попереднього повідомлення. Докладніше окремі систематичні групи, зокрема хвойні, парків Криму висвітлені у працях Є. В. Вульфа (1927–1928), В. П. Малєєва (1927–1928) і особливо І. О. Забеліна (1939). Інші екзоти Криму (маслина, лавр, фісташка, корковий дуб тощо) висвітлені у працях Ф. К. Калайди (1916, 1925), О. Ф. Скоробогатого (1924, 1928), Г. В. Воїнова (1930), М. П. Волошина (1956, 1957, 1958) та ін. Деревну флору садів і парків Криму вивчали також Д. М. Михайленко і Ф. С. Пилипенко. На жаль, наслідки їх досліджень лишилися неопублікованими.

Найповніші дані про флору дерев і кущів, зібраних в арборетумах Нікітського ботанічного саду, подані в чотирьох випусках «Деревьев и кустарни-

ков» (1939–1948). У цій колективній капітальній праці автори (А. І. Анісімова, Г. В. Воїнов, Є. В. Егерс, І. О. Забелін, Ф. К. Калайда, М. Д. Костецький, П. І. Лапін, Н. М. Чернова) підвели, по суті, підсумки 125-річної діяльності саду в галузі інтродукції деревних рослин. Фаховими редакторами цієї праці є відомі знавці флори Криму Є. В. Вульф, В. П. Малеев та С. С. Станков. Доповненням і продовженням цієї праці є велика і ґрунтовна монографія А. І. Анісімової (1957), у якій зроблені підсумки інтродукційної діяльності Нікітського саду в галузі деревних рослин за попередні 30 років (1926–1955). Архітектурі парків Криму, аналізу планувальних і композиційних прийомів, застосованих під час будівництва кримських парків, присвячена монографія О. І. Колеснікова (1949).

Екзоти Львова і деякі парки західних областей УРСР у післявоєнні роки вивчав О. О. Щербина (1949, 1954). Окремі парки Дрогобицької і Тернопільської областей в останні роки досліджував С. Д. Мельник. Він проводить також значну роботу з акліматизації субтропічних рослин в умовах Прикарпаття (1957). Великі й цікаві дендрологічні колекції зібрав у арборетумі Львівського медичного інституту Т. Ф. Вільчинський. Короткий нарис про парки Ровенської області подав А. І. Барбарич (1958). Екзоти і парки Закарпаття успішно вивчає протягом останніх 10 років С. С. Фодор (1951, 1958).

Діяльність ботанічних садів УРСР у галузі інтродукції і акліматизації деревних рослин відображають у своїх працях: М. Л. Британець і Б. В. Завєруха (1958) – Кременецький сад, М. М. Гришко (1949) – Київський сад АН УРСР; І. П. Білокін (1956); М. В. Дубовик (1938) і О. В. Фомін (1925) – Київський ботсад КДУ; А. З. Жаренко і К. І. Точидловська (1956) та А. З. Жаренко (1957) – Одеський ботсад ОДУ, А. М. Левицька (1941, 1947, 1957), З. І. Невесенко і В. Г. Нестеренко (1951) – Дніпропетровський ботанічний сад ДДУ, О. Л. Липа (1948, 1951, 1952,) – ботанічні і акліматизаційні сади України.

Окремі парки і дендропарки України, крім названих вище авторів, описують також Ф. І. Берглезов (1928) – Полтавський дендрологічний сад школи садівництва, А. С. Волощук (1927) – Михайлівський дендрологічний парк Кам'янець-Подільського сільгоспінституту, М. М. Грисюк (1956), С. І. Івченко (1958) – дендрологічний парк Веселі Боковеньки, І. Г. Дерій (1958) – дендрологічний парк Олександрія у Білій Церкві, М. В. Дубовик (1938) – деревні насадження Київського зоопарку, І. О. Косаревський (1951) і О. Л. Липа (1948) – Уманський державний заповідник Софіївка, О. Л. Липа (1938) – Згурівський парк, його ж (1939) – Асканійський парк, він же разом з Г. О. Степуніним (1951) – Тростянецький дендропарк, Г. О. Олексієв (1930) – сад радгоспу «Підгородній» та парк радгоспу «Акермень», Г. І. Потапенко (1928) – Весело-Боковеньківський дендропарк, Л. І. Рубцов (1949) і І. Н. Гегельський (1955) – ландшафтні і пейзажні композиції у дендропарку Тростянець, А. К. Салатич (1949) – парк Олександрія, Т. Г. Гузенко (1955) – парки Донбасу[2].

Декоративні деревні рослини, придатні для озеленення в умовах УРСР, питання асортиментів і наслідки акліматизації окремих рослин розглянуті в працях таких авторів: А. І. Барбарич (1938, 1940, 1945), Є. Ш. Білорусець (1954), І. І. Вертепний (1955), М. П. Волошин (1957), А. С. Волощук (1925), І. Н. Гегельський (1951), В. І. Добровольський (1938, 1939), М. В. Дубовик (1941), Є. Д. Єрмоленко (1956), С. І. Івченко (1956), С. О. Іллічевський (1927, 1941), О. І. Колесніков (1934, 1937), О. М. Корміліцин (1957), М. М. Круцкевич

(1938), О. Л. Липа (1937– 1957), Л. О. Пеніна (1954), О. М. Телігульська (1955) і О. О. Щербина (1949).

Зроблений вище більш-менш повний, хоча звичайно не вичерпний, огляд праць про сади і парки, їх дендрологічний склад, біологію і екологію деревних рослин, архітектурні і художні пам'ятки, історію виникнення, планувальні і композиційні прийоми, асортименти, озеленення і загальні питання акліматизації та інтродукції рослин свідчить, що ці питання цікавили наукову громадськість і тут досягнуто певних зрушень і прогресу. Дослідниками встановлено, що Україна має значні успіхи і досягнення в галузі інтродукції та акліматизації деревних рослин, паркобудівництва як дореволюційного часу, так і особливо післяжовтневого періоду, коли роботи в галузі акліматизації, інтродукції і будівництва набули характеру планових державних заходів.

Разом з тим науковці наголошують, що було б помилкою вважати, ніби в наших парках все гаразд, що все досліджене збережено і що здобутий протягом віків досвід у галузі паркобудівництва і акліматизації ми вже вивчили і повністю використовуємо у сучасній практиці [5].

Висновки.

Зроблено стислий огляд праць про сади і парки України у першій половині ХХ століття, їх дендрологічний склад, біологію і екологію деревних рослин, архітектурні і художні пам'ятки, історію виникнення, планувальні і композиційні прийоми, асортименти, озеленення і загальні питання акліматизації рослин.

Встановлено, що науковці відзначили значні успіхи і досягнення в галузі інтродукції і акліматизації деревних рослин та паркобудівництва післяжовтневого періоду, коли роботи в галузі акліматизації, інтродукції і будівництва мали характер планових державних заходів.

З'ясовано, що українськими радянськими ботаніками визначені основні шляхи і етапи інтродукції деревних рослин в Україні. Ними уточнено періоди зародження в УРСР різних деревних культур та досліджено паркові фонди.

Дослідниками виявлено і уточнено систематичний склад дендрофлори численних садів і парків УРСР; з'ясовано деякі цікаві біологічні особливості в розвитку окремих порід в умовах клімату України.

Бібліографічні посилання

1. **Липа О. Л.** Озеленение населенных мест / О. Л. Липа. – К. : Изд-во Киев. ун-ту. – 1952. – 182 с.
2. **Липа О. Л.** Визначні сади і парки України та їх охорона / О. Л. Липа. – К. : Вид-во Київ. ун-ту. – 1960. – 175 с.
3. **Ловинська В. М.** Історія садово-паркового мистецтва / В. М. Ловинська, В. П. Бессонова, І. А. Зайцева, С. А. Ситнік. – Дніпропетровськ: РВВ Дніпропетр. держ. аграр. ун-ту, 2010. – 198 с.
4. Національні парки України / Я. Л. Садовенко. – К. : Т-во «Знання», 1987. – 182 с.
5. **Нельговский Ю. Ю.** Опыт проектирования восстановления исторических парков в Украинской ССР [обз. инф.] / Ю. Ю. Нельговский. – М. : ЦНТИ, 1983. – 44 с.
6. Сади і парки в Україні / І. Л. Гринчак, В. С. Сергеев. – К. : Будівельник, 1985. – 167 с.
7. Сады, парки и заповедники Украинской ССР / И. Д. Родичкин, О. И. Родичкина, И. Л. Гринчак и др. – К. : Будівельник, 1985. – 167 с.

Надійшла до редакції 12.05.2014 р.